INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
ORCID id: orcid.org/0000-0003-1949-0874

Mokslinių tyrimų kryptys: surinkimininkų ir lituanistinis Moravijos judėjimo rašytinis paveldas, XVIII–XIX a. Prūsijos Lietuvos kultūrinis ir konfesinis kontekstas, pietizmo istorija.

DOI: doi.org/10.35321/all87-05

PARAMA PROTESTANTŲ MISIJOMS PRŪSIJOS LIETUVOJE XIX A. 1-OJE PUSĖJE: PRIVAČIOS INICIATYVOS IR SPAUDOS VAIDMUO

The Support for Protestant Missions in Prussian Lithuania in the First Half of the 19th Century: The Role of Private Initiatives and the Press

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos finansinės paramos protestantų misijoms formos XIX a. 1-oje pusėje Prūsijos Lietuvoje. Čia tiriamas misijų šalininko Bachmano dvaro prie Klaipėdos inspektoriaus, Moravijos Bažnyčios sekėjo (*hernhuterio*) Wilhelmo Andrėjaus Rheniaus vaidmuo renkant paramą misijoms pietryčių Indijoje. Aptariamas misijoms šelpti skirtas lietuviškas periodinis leidinys *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Зydu ir Pagonu* (redaktorius Ferdinandas Kelkis, nuo 1832). Straipsnyje kreipiamas dėmesys į evangelikų liuteronų kunigo, būsimo Karaliaučiaus universiteto profesoriaus ir lietuvių kalbos gramatikos autoriaus Frydricho Kuršaičio vertimą – Ernsto Friedricho Ballo pamokslą *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrczeis ir perlèngwą iβrądo* (Karaliaučius, 1843).

ESMINIAI ŽODŽIAI: misijų literatūra lietuvių kalba, parama misijoms, surinkimininkai, Karlas Gottliebas Ewaldas Rhenius, Wilhelmas Andrėjus Rhenius, Frydrichas Kuršaitis, XIX a. Prūsijos Lietuva.

ANNOTATION

The article analyses the forms of financial support collected for protestant missions in Prussian Lithuania in the first half of the 19th century. It investigates the role of mission supporter, inspector of Bachmann Manor near Klaipėda (the former Memel) and member of the Moravian Church Wilhelm Andreas Rhenius in gathering donations for missions in southeast India. Lithuanian periodical publication *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Ʒydu ir Pagonu* (editor Johann Ferdinand Kelch, published from 1832) is also discussed. The paper examines the translation of Ernst Friedrich Ball's sermon *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrcʒeis ir perlèngwą iſsrądo* (Königsberg, 1843) by Evangelical Lutheran priest, future professor at the University of Königsberg and author of the Lithuanian grammar Friedrich Kurschat (*Frydrichas Kuršaitis*).

KEYWORDS: mission literature in the Lithuanian language, support for missions, *surinkimininkai*, Karl Gottlieb Ewald Rhenius, Wilhelm Andreas Rhenius, Friedrich Kurschat, Prussian Lithuania in the 19th century.

ĮVADAS

Teologas ir kultūros istorikas Vilius Gaigalaitis (1870–1945) išleistoje studijoje *Ewangeliſski Surinkimai Lietuvoje* (Priekulė, 1905), skirtoje surinkimų praeičiai ir dabarčiai nušviesti, užsiminė apie didelę surinkimų vadovų (sakytojų) paramą misijoms: „[a]belnai Sakytojei didʒes Baʒmas[1] (= aibes) Piningų ant Reikmenių Paſiuntinyſtēs (= misijų) ſurenka“ (Gaigalaitis 1905: 40). Jis pateikė informacijos apie Hermanno Theodoro Wangemanno (Hermann Theodor Wangemann, 1818–1894), misijų draugijos vadovo, vizitus Prūsijos Lietuvoje ir apie laikomus surinkimus vietos gyventojams (Gaigalatis 1905: 40). Apie renkamas aukas misijoms savo prisiminimuose *Surinkimai Prūsų Lietuvoj* [1948] trumpai konstatavo sakytojas Anusis Pėteraitis (1967–1957): „mes surinkime surinkdavome tūkstančius dovanų pasiuntinystei“ (Pėteraitis [1948]: 29). Į teikiamą nemenką finansinę paramą misijoms dėmesį atkreipė ir Prūsijos Lietuvos lietuviškos knygos ir kultūros tyrinėtojas Domas Kaunas knygoje *Lietuvių periodikos pirmtakas* (1991). Knygotyrininkas aptarė Kalninkų kunigo Natanelio Frydricho Ostermejerio (Nataniel Friedrich Ostermeyer, 1784–1846), veiklaus misijų šalininko, vaidmenį renkant aukas misijoms. Kaunas rado informacijos, kad Ostermejeris Kalninkuose įkūrė vieną iš Karaliaučiaus misijų draugijos (vok. *Königsberger Missionsverein*) skyrių (pradėjo veikti nuo 1822 m. rugsėjo 2 d.). Aktyvaus kunigo globojamas skyrius turėjęs 93 narius ir 150 rėmėjų,

[1] Nurodant žodžių reikšmes čia ir kitur remtasi LKŽe.

kurie sudėję 120 talerių misijoms (Kaunas 1991: 23, 26). Knygotyrininkas kiek vėliau išleistoje monografijoje *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940* (1996) aptardamas misionierių literatūrą užsiminė apie misijų finansavimą. Neslūgstančią ir aktyvią lietuvių paramą misijoms XX a. pradžioje jis pailiustravo informacija iš Wangemanno misijų draugijos 1914 m. paskelbtos apžvalgos *Metinis pasiuntinystės laiškelis*. Šioje apžvalgoje buvo nurodyta, kad 1913 m. Prūsijos Lietuvoje misijoms buvo surinktos net 30 796 markės. Pinigus rinko parapijų kunigai, surinkimininkai, sakytojai ir kiti misijoms prijaučiantys asmenys (Kaunas 1996: 404).

Šio straipsnio tikslas – atskleisti protestantų misijų rėmimo patirtis Prūsijos Lietuvoje XIX a. pirmoje pusėje. Čia dėmesys kreipiamas į tas paramos formas, kurios sklido pasauliečių iniciatyvomis. Kaip lėšų telkimo priemonė pasitarnavo ir lietuvių kalba leista periodinė spauda, ir knygos. Straipsnyje rūpi atsakyti į klausimus, kada finansinė parama misijoms ėmė rastis lietuvių protestantų bendruomenėje ir kokia buvo tos paramos kilmė. Numatyti šie uždaviniai – nustatyti ar finansinė parama misijoms buvo aktyvi prieš įsteigiant Karaliaučiaus misijų draugiją 1822 m., atskleisti lietuvių kalba leidžiamų spaudinių, kurių pelnas buvo nukreipiamas misijoms finansuoti, repertuarą, pasvarstyti kaip per spaudą buvo kuriamas misijų įvaizdis, deklaruojamas misionierių patikimumas ir reputacija. Tyrimas yra tarpdisciplininio pobūdžio. Siekiant įvertinti asmenybių, kurios veikė Prūsijos Lietuvos teritorijoje, vietą ir indėlį į misijų istoriją, pasitelkiamas istorizmo metodas. Aptariant spaudinius, taikomi knygotyrai būdingi metodai – funkcinis (paskirties) ir komunikacinis.

PRIVAČIŲ ASMENŲ PARAMA MISIJOMS PIETRYČIŲ INDIJOJE

Finansinė parama misijų draugijoms ir misionierių rengimo įstaigoms buvo skiriama iš įvairių šaltinių. Protestantų misijas globojo Prūsijos karalius Friedrichas Wilhelmas III, Berlyno misijų seminarui kasmet suteikdavęs 500 talerių paramą. Esą karaliui įspūdį padarė Londono Bažnyčios misijų draugijos pasiuntinio Karlo Rheniaus (apie jį žr. toliau) pasiekti rezultatai – organizuojamos bažnyčios Indijoje. Paskatintas sėkmės nuo 1820 m. Karalius priėmė sprendimą finansuoti Berlyno seminarą (Kloes 2016: 240). Kaip matysime toliau, su misijomis pietryčių Indijoje ir minėto Karlo Rheniaus veikla sietina ir lietuvių teikiamos paramos pradžia.

Karlas Gottliebas Ewaldas Rhenius (Karl Gottlieb Ewald Rhenius, 1790–1838), vienas žymiausių vokiečių misionierių Indijoje, vertėjas ir tamilų kalbos gramatikos autorius gimė 1790 m. Vakarų Prūsijoje, Graudenze (dabar

Grudziondzas, Lenkija), mokėsi Johanneso Jänickės (Johannes Jänicke, 1748–1827) misionierių rengimo seminare Berlyne. 1814 m. Londono Bažnyčios misijos draugijos (angl. *The Church Misionary Society*) buvo pasiųstas į Madrasą (dabar Čenajus, pietryčių Indija), kur išmoko tamilų kalbą. 1820 m. persikėlė į Tirunelvelį, vietovę Indijos pietuose (Gensichen 1999: 566). Karlas Rhenius anksti neteko tėvo. Kurį laiką gyveno Bachmano dvare prie Klaipėdos[2], globojamas tėvo brolio inspektoriaus (vok. *Wirthschaftsinspektor*) Wilhelmo Andrėjaus Rheniaus (Wilhelm Andreas Rhenius, 1753–1833). Sūnėnui 1814 m. išvykus dirbti misionieriumi Indijoje, Wilhelmas Rhenius rūpinosi finansine parama. Surinktas aukas Bachmano inspektorius siųsdavęs į Halę, o per pastarąją lėšos pasiekdavusios Indijos misionierius[3]. Tokie duomenys užfiksuoti vokiečių teologo, Našlaičių namų Halėje direktoriaus Georgo Christiano Knappo (Georg Christian Knapp, 1753–1825) išleistame periodiniame leidinyje apie protestantų misijas *Neuere Geſchichte der Evangeliſchen Miſſions-Anſtalten* (1821). Knappas šiame veikale paskelbė 1820–1821 m. ataskaitą apie surinktas lėšas. Ataskaitoje rašoma, kad birželio mėnesį Halės misijų kasą (vok. *zur Miſſionscaſſe in Halle*) pasiekė Wilhelmo Rheniaus iš įvairių šaltinių surinkta parama – 112 talerių, iš kurių 34 paaukoti krašto gyventojų lietuvių evangelijos platinimui tarp pagonių.

> Liebesgaben von Litthauiſchen Landleuten: „welche mit Willigkeit und großer Freude dieſe Scherflein, zur Verkündigung des Evangeliums unter den Heiden [...] zuſammenlegten“ 34 [Thlr.] 4 [Gr.] (Knapp 1821: 1057–1058).
>
> (*Vertimas*) Meilės dovanos nuo krašto gyventojų lietuvių: „kurie su noru ir dideliu džiaugsmu šitą indėlį Evangelijos skelbimui tarp pagonių [...] sudėjo“ 34 [talerius] 4 [grašius].

Knappas savo ataskaitoje nurodė, kad tą patį mėnesį tarpininkaujant Bachmano dvaro inspektoriui kasa buvusi papildyta dar 34 taleriais. Tarp aukotojų paminėtas mokytojas ir prabudę lietuviai (vok. *erweckte Litthauern*), iš kurių surinktus 30 talerių įteikė kažkoks mokesčių rinkėjas bažnyčios, tikėtina Indijoje, statyboms:

---

[2] XIX a. Bachmanas (arba Bakmaniškiai, Baksėdžiai, Pāupis, vok. *Bachmann*, *Bachmannischken*) buvo dvarvietė prie Klaipėdos. Dabar dvaro teritorija priklauso Klaipėdos miestui (Juška 2000: 115).

[3] Inspektorius Wilhelmas Rhenius, kaip manoma, buvo vienas iš surinkimininkų sąjūdžio vadovų (Barasa 2018: 272, 308), pagal konfesiją – Moravijos Bažnyčios (vok. *Herrnhuter Brüdergemeine*, angl. *Moravian Church, Moravian Movement*) sekėjas, *hernhuteris* (Zembrickis 2011: 236–239). Rhenius XIX a. 2 dešimtmetyje dalyvavo šviečiamojoje veikloje Klaipėdos krašte. Jis atstovavo čia įkurtai Religinių raštų draugijai, rūpinosi anglų religinių knygelių vertimais į lietuvių kalbą. Bachmano inspektorius buvo vienas iš Biblijos draugijos Klaipėdoje veiklos iniciatorių (plačiau žr. Strungytė-Liugienė 2021; Strungytė-Liugienė 2021a).

Durch Hrn. Inſp. Rhenius zu Bachmann bey Memel, gingen abermals ein: 34 Thlr. 60 Preuß. Groſchen; nemlich: von dem Schullehrer Hrn. Gr. zu Dew. 4 Thlr. 60 Pr. Gr., und von Hrn. Einnehmer R. 30 Thlr., „welche von den erweckten Litthauern mit beſonderer Freude, zum Tempelbau aus den Heiden geſammelt und beygetragen ſind" (Knapp 1821: 1058–1590; *corr.* 1059).

(*Vertimas*) Per P[oną] Insp[ektorių] Rhenių iš Bachmano prie Klaipėdos dar kartą atėjo: 34 t[aleriai] 60 Prūs[ijos] grašių; būtent iš mokytojo P[ono] Gr. iš Dew. 4 t[aleriai] 60 Pr[ūsijos] gr[ašių] ir nuo P[ono] mokesčių rinkėjo R. 30 t[alerių], „kuriuos prabudę lietuviai su ypatingu džiaugsmu surinkę ir prisidėję yra prie bažnyčios statybos dėl pagonių".

Našlaičių namų Halėje direktorius ataskaitoje užsimena apie tais pačiais metais liepos mėnesį du kartus papildomai gautą paramą iš Rheniaus. Rhenius Halės misijų kasai iš viso persiuntė 6 talerius: nuo „gerųjų lietuvių" (vok. *guten Litthauern*) 5, kuriuos perdavęs vienas mokytojas. Prie paramos prisidėjo ir kažkoks Prūsijos kareivis lietuvis (1 Alberto taleriu), kuris grįžęs iš tarnybos norįs pasirengti mokytojo darbui.

Hr. Inſpector Rhenius zu Bachmann, überſandte: 5 Thlr., durch Hrn. Schullehrer G., von den guten Litthauern geſammelt; und 1 Albertsthaler von einem jungen Litthauer, der noch Soldat iſt, ſich aber zum Schuldienſt vorbereiten will, Namens L. (Knapp 1821: 1590; *corr.* 1059).

(*Vertimas*) P[onas] inspektorius Rhenius iš Bachmano persiuntė: 5 t[alerius] per P[oną] mokytoją G. nuo gerų lietuvių surinktus; ir 1 Alberto talerį nuo vieno jauno lietuvio, kuris dar kareivis yra, bet nori ruoštis darbui mokykloje, vardu L.

Halės misijų kasą pasiekė Kalninkų kunigo Natanelio Frydricho Ostermejerio siųsta parama (taip leidžia spėti ataskaitoje nurodyti inicialai), taip pat nemenka lietuvių bendruomenės auka, kurią sudarė per 60 talerių.

Hr. Inſpector Rhenius zu Bachmann, ſandte nochmals ein: 2 Albertsthlr., die er von Hrn. Pfar. Oſt. in K. erhalten hatte, nebſt den von Hrn. Rud. und Mich. D. in einigen Litthauiſchen Gemeinden eingeſammelten 60 Thlr, 64 per. Gr. [...]. (Knapp 1821: 1590; *corr.* 1059–1060).

(*Vertimas*) P[onas] inspektorius Rhenius iš Bachmano siuntė dar kartą: 2 Alberto t[alerius], kuriuos nuo P[ono] K[unigo] Ost[ermejerio] K[alninkuose] buvo gavęs, kartu nuo P[ono] Rud. ir Mich. D. surinktus 60 t[alerių] 64 P[rūsijos] gr[ašius] kai kuriose lietuviškose bendruomenėse [...].

Sprendžiant iš ataskaitos, Wilhelmas Rhenius buvo informuotas karaliaus Frydricho Wilhelmo III aplinkos ir žinojo, kokia finansavimo dalis iš valstybės

iždo nukreipiama misijoms Indijoje, konkrečiai į Madrasą misionierių Karlą Rhenių remti[4]. Perduodamas vekselį apie tai jis informavo Halę:

> Ein edler Wohlthäter, der nicht genannt ſeyn will, überſandte durch Hrn. Inſpector Rhenius in Bachmann bey Memel, einen Königl. Preuß. Staatſchuldſchein von 500 Thlr., mit der Erklärung, daß davon der Hr. Miſſionarius Carl Rhenius in Madras, 100 Thlr. ohne Abzug erhalten ſolle (Knapp 1821: 1056).
>
> (*Vertimas*) Kilnus geradarys, kuris nenori būti įvardytas, persiuntė per P[oną] inspektorių Rhenių iš Bachmano prie Klaipėdos Prūs[ijos] Karal[ystės] valstybinį vekselį 500 t[alerių sumai] su paaiškinimu, kad iš jų P[onas] misionierius Karlas Rhenius Madrase turėtų gauti 100 t[alerių] be atskaitymo.

Apie lietuvių paramą misionieriaus Karlo Rheniaus veiklai remti dar prieš 1822 m. užsimenama ir lietuviškoje spaudoje. Esą dovanos iš Prūsijos Lietuvos pasiekė ir toli esančias draugijas, o „prie Paſiuntinio Rēniaus Ißſiuntimo jau tulaſis drauge gélbejęs buwo“ (Iß Eyrópôs 1854: 13).

Rhenius palaikė asmeninius ryšius su Knappu, tuometiniu Našlaičių namų Halėje direktoriumi. Su juo bendravo ne tik finansiniais klausimais. Rhenius su juo pasidalindavo naujienomis iš Madraso, stengdamasis nušviesti savo giminaičio Karlo Rheniaus kasdienio darbo ir namų ūkio reikalus. Laiške (1820 m. liepos 11 d.) pasakojo apie sūnėno įsigytą namą su sodu, apie Biblijos istorijos vertimus į tamilų kalbą, pagalbininkus, tarp kurių buvę tiek liuteronų, tiek Romos katalikų, su kuriais rytais ir vakarais skiria laiko religinių knygų anglų ir tamilų kalbomis skaitymui (Knapp 1821: 1010–1011).

Verta stabtelėti prie sąvokos *erweckten Litthauern* „prabudę lietuviai“, kuri yra vartojama Knappo pateiktoje ataskaitoje. Yra pagrindo manyti, kad šiame dokumente taip yra įvardinami maldinininkai, besiplečiančio Prūsijos Lietuvos teritorijoje surinkimininkų sąjūdžio dalyviai. Apibūdinimas *Erweckte* „prabudusysis“ yra vartojamas ir kitame šaltinyje – 1823 metų birželio 10 d. Karaliaučiaus konsistorijos ataskaitoje apie Karaliaučiaus ir Gumbinės apygardose už Bažnyčios ribų veikusias religines draugijas. Šioje ataskaitoje pateikiama informacija apie

[4] Wilhelmas Rhenius kontaktavo su Prūsijos karaliaus Frydricho Wilhelmo III šeima. Karališkoji šeima Bachmano dvarą ir Rhenių aplankė dar 1807 m. sausio 29 d. vienos išvykos metu (Zembrickis 2011: 145). Reiktų priminti, kad Klaipėda dėl politinių įvykių, Prūsijos karalystės karo su Prancūzija, buvo tapusi laikina karaliaus šeimos rezidencija.

pietistinio surinkimininkų judėjimo išplitimą ir masiškumą[5]. Prielaidą, kad misijų rėmėjai buvę surinkimininkai, patvirtina ir kiek vėliau, 1824 m. kovą, periodiniame leidinyje *Königsberger Missionsblatt* paskelbta Kalninkų kunigo Ostermejerio laiško ištrauka, kurioje jis nurodė paramos teikėjus esant surinkimininkus. Esą Kalninkų, Priekulės, Gilijos, Kaukėnų, Naujosios, Katyčių, Malviškių, Skaisgirių ir kitų parapijų surinkimininkų surinktos aukos sudarė 2/3 čionykščių misijų kasos indėlių (Kaunas 1991: 27). Vadinasi, labdaringa lietuvių parama pasireiškė religinio atgimimo metu ir buvo susijusi su surinkimų lankytojais, su žmonėmis daugiausiai iš žemesnio visuomenės sluoksnio. XIX a. 3-iame dešimtmetyje surinkimininkų judėjimas neturėjo įteisintos religinės draugijos statuso, nebuvo institucionalizuotas, dalies evangelikų liuteronų Bažnyčios kunigų matomas kaip nelegalus religinis žmonių iš liaudies judėjimas, žmonių, kuriuos vienijo evangelizacija, blaivybės idėja, uolus pamaldumas ir bendrų susibūrimų už bažnyčios ribų – naminių pamaldų – poreikis.

Apibendrintai reiktų pasakyti, kad aukos misijoms buvo renkamos anksčiau nei buvo įkurta Karaliaučiaus misijų draugija (1822)[6]. 1820–1821 m. nemenka parama buvo nukreipta Halės misijų kasai. Paramą skyrė Prūsijos Lietuvos gyventojai lietuviai, religinio atgimimo – surinkimininkų sąjūdžio – dalyviai, mokytojai („šulmistrai“). Tarp aukotojų buvęs ir evangelikų liuteronų kunigas Ostermejeris iš Kalninkų. Sprendžiant iš 1820–1821 m. Knappo ataskaitoje pateikiamos informacijos, ankstyvoji lietuvių gyventojų parama buvo nukreipiama į pietryčių Indiją, vokiečių misionieriaus Karlo Rheniaus veiklai remti. Aukas rinko ir tarpininko vaidmenį atliko Bachmanno dvaro prie Klaipėdos inspektorius Wilhelmas Rhenius. Svarbu atkreipti dėmesį, kad misijų šalininkas Wilhelmas Rhenius nebuvo iš dvasininkų tarpo, tačiau šviečiamojoje veikloje aktyviai dalyvavęs, į įvairias religines to meto organizacijas, Biblijos ir Religinių raštų draugijas įsitraukęs pasaulietis, Moravijos Bažnyčios sekėjas.

---

[5] Dokumento perrašas, faksimilė ir vertimas į lietuvių kalbą: Barasa 2018: 262. Surinkimininkų sąjūdžio dalyviai Karaliaučiaus konsistorijos ataskaitoje dar vadinamai lituanizmu *Maldeninker* „maldininkai“, o namų pamaldos, surinkimai – *Privatandacht*, *Betversammlungen* (Barasa 2018: 258, 262).

[6] Draugijos steigiamasis susirinkimas įvyko 1822 m. sausio 11 d. Vadovu buvo išrinktas Prūsijos evangelikų liuteronų Bažnyčios generalinis superintendentas Ludwigas Ernstas von Borowskis (Ludwig Ernst von Borowski, 1740–1831). Į valdybos sudėtį įėjo ir Karaliaučiaus universiteto profesorius Martynas Liudvikas Rėza (Martin Ludwig Rhesa, 1776–1840) (Kaunas 1991: 22).

SPAUDOS VAIDMUO MISIJŲ DRAUGIJOMS

Kiek vėliau ėmė ryškėti ir kitos finansinės paramos formos. Paramos protestantų misijoms pavyzdžiu tapo nuo 1832 m. leidžiamas periodinis leidinys *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Зydu ir Pagonu* (toliau – NEP)[7], kuriame lietuvių kalba buvo platinamos naujienos, korespondencija iš misionierių Indijoje, Kinijoje, Šiaurės Amerikoje, Afrikos Madagaskaro, egzotiškosios Moorėjos salos Prancūzijos Polinezijoje ir kitų kraštų. Jau 1832 m. pirmame numeryje išplatintas emocingas kreipimasis į lietuvius, raginantis nelikti nuošaly, kartu su vokiečiais prisidėti prie misionieriškos veiklos gyvavimo.

> Taigi, mylimi Lietuwininkai! kittiems be ſējant ant amʒinôs Dagôs (= derliaus, pjūties), ar mes vienı atſitráukſim'? kittiems be trùſant, kad Ponui Ieʒui Dußiû laimētu, ar wieni tingēſime? (Pakájus t'eſſie ſu jummis 1832: 5).

Pardavus šį leidinį dalis lėšų buvo skirta papildyti misijoms nukreiptą paramą. 1832 m. vasario mėnesio numeryje rašoma, kad paramai (vadinamai „[p]aſiuntinu Skrynei") likę 6 taleriai[8] ([Suvestinė] 1832-03: {48}). Tų pačių metų kovo mėnesio numeryje jau pažymima, kad pardavus laikraščio egzempliorius surinkti 27 taleriai ([Suvestinė] 1832-04: 64). Remiantis trumpomis finansinėmis suvestinėmis, kurios paprastai atsispindėdavo kiekvieno NEP numerio pabaigoje, suskaičiuota, kad 1832 m. iš periodinio leidinio pardavimų misijoms buvo atseikėti 65 taleriai ir 100 auksinų.

Reiktų pasakyti, kad toks protestantų misijų paramos būdas, kada lėšos renkamos iš parduotų periodinių leidinių, buvo praktikuojamas ir kitur Prūsijos karalystėje. Pavyzdžiui, tokios pat strategijos laikėsi ir Johannesas Evangelista Gossneris (Johannes Evangelista Gossner, 1773–1858), misijų draugijos (vok. *Gossnersche Missionsgesellschaft*), kuri veikė Berlyne, steigėjas. Pardavus rengiamo periodinio leidinio *Die Biene auf dem Missionsfeld für Missionsfreunde und Missionsvereine*[9] egzempliorius, lėšos būdavo paskirstytos draugijos reikmėms (Iß Berlyno 1844: 31).

---

[7] Periodinio leidinio redaktoriumi tuo metu buvo paskirtas sakytojas Johanas Ferdinandas Kelkis (Johann Ferdinand Kelch, nuo 1832 iki 1867? m.), Kaunas 1991: 40, 48. Leidinį iniciavo Karaliaučiaus misijų draugija („Karalauczaus Paſuntinyſtes Draugyſte"). NEP pirmtaku laikytinas 1823, 1824 ir 1825 m. ėjęs periodinis leidinys *Nusidavimai Dievo karalystėje*, redaktorius – Natanelis Frydrichas Ostermejeris (Kaunas 1991: 39). Deja, kol kas nerastas nei vienas šio leidinio egzempliorius, jis aprašytas pagal šaltinius (Kaunas 1991: 7–8, 26). Vaclovo Biržiškos nuomone, NEP korektūrą ir kalbą esą taisęs Frydrichas Kuršaitis (*BržA* III: 174). Kaunas patikslino tai, kad Kuršaitis maždaug nuo 1843 m. Nr. 1 pradėjo leidinio redagavimo darbus (Kaunas 1991: 21, 31).

[8] Prūsijos Lietuvos lietuviai talerius vadindavo doleriais. Doleriai yra vartojami ir NEP.

[9] Periodinis leidinys buvo leidžiamas nuo 1834 m. vokiečių kalba.

953782

Nufidawimai
apie Ewangelios Prafiplatinima
tarp
Zydu ir Pagonu.

No. 1. Januar **1832.**

Pakájus t'essie su jummis, wissi ßi Raßtéli skaitantieji bey klausantieji, bet ypaczey su jummis, kurrie Kristaus Apreißkimmą mylit' bey Jojo ßlownôs Karalystês Atejimmo lánkiate didziu Issiilgimmu, ir apstingaję Diewo Malonę Kristuje Jezuje patis patyrę, iß Szirdiês geidziat', kad tą, jey galint, kożna Dußia i Dalykus gáutu! Pakájus su jummis! alle ne tas Pakájus, kurri Swiets duda. Tas n'ilgay ißliekt'. Zémißkos Karalystes pirm trumpo Częso Pakájuje susibuwo; bet Maißtai, Karai ir tolaus umay didi Suirrimą padáre, ir Kardas bey Angelas Zuddytojis be Mierôs kerta. Ansai tur mirt' Badù, ßissei parklupt Marrù, prapûla kitts per Maißtą. Bet wiens Pakájus ißsilaiko, butent tassai, kurri mums Pons Jezus ißkaráwęs. Kurrie teisus pastoję per Tikkejimą, tie Pakaju, tur su Diewù per sawo Poną Jezu Kristu. Rym. 5, 1. Kurri ßwentoji Dwase i ta Pakaju iwede, ir kursai Balandelis Olôs-Skylesa ir Akmenù Plyßosa Jezaus Nonù yra, tą neyjokia Wietra ne tropij', neyjokia Ragotine ne prisiek', neyjokia Strela n'iżeidz', neyjoks Luts rekiasis n'ißkadija. Tas ney Sudo nesibija ir ne dreb' del ateisenczù Daiktù. Luk. 21, 25—28. Is rods didey bijojosi, jo Dußia didey ißsigandusi buwo, ir didey apsmútnyts kellawo, tą Syki, kaip ßwentoji Dwase jam jo Griekus parode, ir jo Bediewysta jam atdenge; bet jau dabar Malone bey Atleidimmą radęs, ir ant Prieglobsżo Wieszpatiês budams, dewynos deßimt ir pir-

1

Vilniaus Universiteto Biblioteka

1 PAV. Periodinis leidinys lietuvių kalba *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Zydu ir Pagonu* (1832 m. 1 numeris), kurį pardavus dalis pelno atitekdavo misijoms remti

Finansinė parama misijoms remti buvo gaunama realizavus ne tik periodinę spaudą, bet ir knygas. Minėtinas kunigo ir Barmeno misijų draugijos platinamo leidinio *Missionsblattes* redaktoriaus Ernsto Friedricho Ballo (Ernst Friedrich Ball, 1799–1885) pamokslas *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrczeis ir perlèngwą iſbrądo*[10] (Karaliaučius, 1843), kurį į lietuvių kalbą išvertė evangelikų liuteronų kunigas Frydrichas Kuršaitis (Friedrich Kurschat, 1806–1884), būsimas Karaliaučiaus universiteto profesoriaus ir lietuvių kalbos gramatikos autorius[11]. Knygelės prakalboje (rašyta 1843 m. rugsėjo 6 d.) Kuršaitis nurodo, kad pamokslą lietuviškai išversti paragino jį kažkoks „vokiškasis brolis“. Jis užsimena, kad lėšos, surinktos užsakovo už parduotą Ballo pamokslo vertimą, bus nukreiptos misijų ir blaivybės draugijoms remti. Egzempliorių ketinta išspausdinti „tūkstantigubai“.

> Pinnigus, kurie iß Pardawimo ßito Làißko ſuſièiſę, ne nór jiſài ſáw ànt Winingês (= naudos, pelno) palaikyti, bet Draugyſtēms ant Praplátinimo Ewangēlijôs tàrp Pagônû bey prieß Brangwyną padowanóti [...]. Taſài wókißkaſis Brólis pàmelde manę, kàd àß tą Mißélę i lietùwißkąję Kàlbą ißwèrſczíau, o tatài aß ir ſù linkſmà Szirdimi atlikaù (Kurßátis 1843: II).

Kuršaitis 1847 m. liepos 5 d. tapo Karaliaučiaus misijų draugijos nariu (Kaunas 1991: 22). Vadinasi, Ballo knygą jis išvertė dar prieš įstodamas į religinę organizaciją. Kunigas vertimo darbų ėmėsi 1843-aisiais, tais pačiais metais, kada ir kitos veiklos – NEP kalbos ir korektūros taisymo.

1843 m. NEP 3 numeryje pasirodė skelbimas, kuriame siūloma įsigyti Kuršaičio vertimą *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrczeis ir perlèngwą iſbrądo* už 2 sidabro grašius[12]. Čia pat pažymima, kad lėšos pardavus šią knygelę atiteks draugijoms: „Pinigái uʒ tą Mißélę ténka Draugyſtēms, uʒ Diewo Karalyſtę dirbanczioms“ ([Skelbimas] 1843: 48). Ir vėliau minėtame periodiniame leidinyje pasirodydavo trumpos žinutės, kuriose būdavo pažymėta, kiek lėšų yra surinkta religinėms organizacijoms už parduotą misijų literatūrą. Pavyzdžiui, 1854 m. pasidalinta žinia, kad „Uʒ Paſiuntinyſtes Raßtus arbe (*corr.* arba) Knygeles“ Karaliaučiaus misijų draugijai atseikėta 70 talerių ir 13 sidabro grašių (Iß Eyrópôs 1854: 15).

---

[10] Originalus pamokslo pavadinimas *Tekel, das ift : Man hat dich gewogen in einer Waage und zu leicht gefunden. Predigt am Todtenfefte.* Kuršaitis prakalboje sako, kad pamokslas vokiškai jau tris kartus buvo išleistas. Šio pamokslo leidyba iš pradžių buvo sumanyta tam, kad jį pardavus galima būtų paremti religines prancūzų draugijas (Kurßátis 1843: II).

[11] LBP 41, Nr. 606. Šios knygos egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje (VUB RSS L_R 6895).

[12] Grašiai buvo mažesnės vertės pinigai, 1 taleris atitiko 30 sidabro grašių.

Tēkel,
tai yr:
Swēre tawę Swàrczeis ir perlèngwą ißrądo.

Mißia
Mirinsinjù Szwentēje
wókißkay laikyta
Künigo
E. F. Ball,
kurę
lietùwißką Kàlbą ißwerte
Fridrikis Kurßátis,
Lietùwininkams Karaliáucziuje Żódi apsákąsis.

Szità Mißià Karaliáucziaus Draugystēms „ant Ewangēlijòs Praplátinimo bey prieß Brangwyną" ant Gēro pardûdamà ßiczion Karaliáucziuje pàs Knyginiką Wolff Münchenhofgasse № 14. uż 2 Sidábro Graßiu.

Karaliáucziuje 1843.
Szùlco Knygdrukkawónēje.

621
II Bd 55
191133
V. D. U. Filosofijos F-to BIBLIOTEKA Nr. 4673
VYTAUTO DID. UNIVERSITETO BIBLIOTEKA
D 3520

2 PAV. Ernsto Friedricho Ballo pamokslo *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrczeis ir perlèngwą ißrądo* (Karaliaučius, 1843) antraštinis puslapis. Pamokslas verstas Frydricho Kuršaičio. VUB RSS L_R 6895

Misijų knygas ir periodiką platino vietos kunigai, kurių esąs nemenkas skaičius: „Lietuwoj' maʒne didʒáuſas Skaitlus Kunigû ant Ißplatinimo ßittû Raßtelû tarp Ʒ́monû drauge dirb" (Penkioliktaſſis kas Metą důdams 1838: 5). Tarp jų buvo Kuršaitis, NEP redaktorius Kelkis (Kaunas 1991: 32). Kuršaitis aktyviai reiškėsi ir kaip tarpininkas tarp paramos teikėjų ir gavėjų. Jis dalyvavo renkant paramą (pinigine išraiška ir daiktais) religinėms organizacijoms. Dovanas ir aukas kunigas perduodavo gavėjams – misijų draugijoms (Eingegangene Geſchenke 1851: 224).

Reiktų pasakyti, kad NEP didelį dėmesį skyrė misijų reputacijai ir įvaizdžiui, kuris buvo kruopščiai konstruojamas pasitelkiant komunikaciją. Jau pirmajame 1832 m. NEP numeryje suskubta pasakyti, kad pardavus leidinį dalis lėšų[13] bus skiriama misionierių rengimui bei jų išsiuntimui – „butent ant Prigatáwijimo bey Ißſuntimmo Paſuntiniû" (Pakájus t'eſſie ſu jummis 1832: 6) ir pelno už parduotą spaudą esą negalės gauti nei spaustuvininkas nei laikraščio redaktorius („rašytojis").

Įvaizdžio palaikymui, donorystės motyvacijos skatinimui iš dalies pasitarnaudavo ir misionierių korespondencija, kurią noriai publikavo NEP. Per korespondenciją misionieriai siekė grįžtamojo ryšio su lietuviškai kalbančia skaitytojų auditorija, potencialiais misijų rėmėjais ir finansinės paramos teikėjais. 1832 m. šeštajame numeryje buvo paskelbtas misionieriaus Karlo Rheniaus laiškas, rašytas 1831 iš Palayamkottos (angl. *Palayamkottai*, pietinė Indija). Misionierius laiške įvardino, kokiu tikslu agituoja aukoti lėšas – tai Indijos gyventojų švietimui, mokyklų steigimui, mokytojų iš Indijos rengimui, Biblijos ir religinių knygų vietos gyventojų kalbomis spausdinimui.

> [...] sudėkit' koʒnas pagal Igalejimą ſawo jau ißſuſtiems Paſuntinams ant Pakurimmo Sʒuilû (= mokyklų) bey Baʒnycʒû, ant Pamokinnimo Mokitojû iß pacʒû anû Ʒ́monû, ant Ißdrukkawojimo ßwento Raßto bey kittû krikßcʒonißkû Knygû ir taip tolaus (Gromat[a] Paſuntinio Rēniaus 1832: 94).

Laiške Rhenius taip pat akcentavo ir pasiektus daugelio metų darbo rezultatus, pasikeitusią socialinę ir švietimo padėtį tose vietovėse, kur jis dirbo. Laiške jis kalba, kad prieš atvykstant dirbti misionieriumi, tebuvo 6 ar tai 7 mokyklos. Tačiau mokyklų skaičius po dešimties metų išaugo maždaug iki 70[14].

> Kad aß tiktay ßißon aplink ant muſû Kampo nuʒuru, tay nuſiſtebeti turru. Pirm deßimt Métu te radau ßeßęs ar septynęs Sʒuilęs, kurręs nekurſai Inglonų (= anglų) Kunnigs tarp anû Pagonû ɨtaiſęs buwo; o ir toſa ne buwo tû Cʒeſe wale iß kokiû

[13] Kita dalis surinktų lėšų buvo numatyta NEP numerių spausdinimui ir įrišimui.

[14] Apie modernios švietimo sistemos Indijoje kūrimą ir misionieriaus Karlo Rheniaus indėlį žr. Frykenberg 1986.

krikßczonißkû Knygû mokinti arba jęs cze ſkaityti. Dabar turrim tarp ßeßes deßimt bey septynes deßimt Szuiles czonay, kurroſa Ewangẽlia pirm wiſſû Daiktû mokinnama. [...] czon dabar ne be prießijas, bet Zmones iß wiſſokiû Stonû[15] meldza S{z}uilû, kad jû Waikai, kaip jie ſako, butu krikßczonißkoj' Ißmintije pamokinami (Gromat[a] Paſuntinio Rēniaus 1832: 91–92).

Nepriekaištingo įvaizdžio kūrimui turėjo pasitarnauti ir pačių misionierių pristatymas lietuviškoje spaudoje, siekis parodyti, kad tarp išvykusių į misijas yra savų, „iš mūsų kampo" „prūsų". Pabrėžiant žinomumą, artumą ir geografinį ryšį su Prūsijos Lietuva – toks buvo kuriamas Karlo Rheniaus portretas:

I Rytus link didiſis Źémês Kraßts gul, Azia (= Azija) ßaukiamas, o didey toli ı̇ Pētû Rytus Oſtindia (rytų Indija) yra, kur wiens iß muſû Kampo ı̇ Paſuntinius nuējęs, butent nekurſai Rēnius, apie kurı̇ daug iß muſû źinna (Taigi jau pradedu! 1832: 10).

Prie veiklos skaidrumo, įvaizdžio kūrimo prisidėjo ir kasmetinis misijų švenčių (vok. *Missionsfest*) paminėjimas, kurį plačiai nušviesdavo NEP redakcija. Šioje šventėje dėmesys buvo kreipiamas ir į finansinius reikalus. Šventės metu viešai būdavo deklaruojamos lėšos, jų paskirstymas konkrečioms misijų draugijoms ar misionierių rengimo įstaigoms. 1847 m. Karaliaučiaus konsistorijos pirmininko (vok. *Oberkonsistorialrat*) Georgo Bernhardo Weisso (Georg Bernhard Weiß, 1798–1873) paskelbtoje publikacijoje lietuvių kalba teigiama, kad Karaliaučiaus misijų draugija įstengė apsčiai šelpti Rheino misijų draugiją (800 talerių), Gossnerio misijų draugiją (100 talerių), Moravijos bažnyčios siųstus misionierius, vadinamuosius *henhuterius* (100 talerių). Finansinė parama paskirstyta Bazelio draugijai (200 talerių) ir kitoms misijų draugijoms, kurios skleidė krikščionybę tarp žydų (Weiss 1847: 38). Vadinasi, draugijos tarpusavyje glaudžiai bendradarbiavo, palaikė ryšius, vienos kitą pagal poreikį rėmė.

Todel Karaláuczonai[16] toli didesnij ı̇ Dalyką kas Metą pérdalij' ir kittiems tokiems Suſidraugawojimams bey Paſuntinû Szuilems ant Pagalbôs nuſuncz, kaip antay ı̇ Ernutą (= Herrnhutą), ı̇ Berlyną, ı̇ Alle (Halle), i mieſtą Baſel Szweicerû Źémeje (= Bazelį šveicarų žemėje) ir taip tolaus, ir kaźinną kur kitts Graßelis kokiôs Naßlês ar kitto kokio Warguźźo nueit', ir tén Ponui Iezui ßluźij' [...] (Apie Suſidraugawojimą 1832: 137).

Per Karaliaučiaus misijų šventę būdavo viešai paminėti misijoms aukoję asmenys. Antai 1832 m. NEP 9 numeryje rašoma, kad buvo prisiminti „davėjai", tarp kurių ir viena „lietuviška našlė", kuri „ſawo bagotay Wießpatiês jei ſutekto Turto ne czedidama (= netausodama, negailėdama), wienu Źygiu (=

[15] Stonas gali reikšti 'visuomenės sluoksnį pagal kilmę, profesiją, užsiėmimą', 'luomą'.

[16] Turima omenyje Karaliaučiaus misijų draugija.

sykiu, kartu) 150 Dolerû (= talerių) anam Ieʒaus Darbui padůwanojo“ (Apie Sufidraugawojimą 1832: 137–138).

Reiktų pasakyti, kad buvo sukurtas toks misijų draugijų paramos modelis, kuris turėjo nuimti rūpestį nuo valstybės pečių. Finansine našta dalijosi pasiturintys arba prakutę Prūsijos karalystės piliečiai. Kita vertus, iš spaudinių sklisdavo žinia, kad nekrikščioniškuose kraštuose paremti krikščionybės platinimo idėją, rūpintis vargšais ir jų švietimu, misionierių šelpimu yra ir eilinių Prūsijos karalystės gyventojų reikalas. Tas, kuris aukojo misijoms, turėjo suprasti, kad parama misijoms buvo ne geografiškai lokalus, tačiau Europą ir kitas pasaulio šalis, kurias vienija krikščionybė ir kurioms rūpi krikščioniškosios vertybės, apimantis reiškinys. Tai, ką kiekvienas paramos davėjas darė, yra bendras pasaulio protestantų reikalas. Paramos teikėjas turėjo suprasti, kad jis nėra vienišas, tačiau vienas iš tos gausios bendruomenės krikščionių, kurie palaiko, remia ir pritaria christianizacijos idėjai.

APIBENDRINIMAS

Nustatyta, kad finansine parama misijoms pradėta rūpintis anksčiau nei buvo įkurta Karaliaučiaus misijų draugija (1822). Nemenkas finansavimas iš Prūsijos Lietuvos Halės misijų kasą pasiekė jau 1820–1821 m. Parama sietina su Londono Bažnyčios misijų draugijos siųsto misionieriaus Karlo Gottliebo Ewaldo Rheniaus (Karl Gottlieb Ewald Rhenius, 1790–1838) veikla pietryčių Indijoje. Tarpininko vaidmuo renkant lėšas teko Bachmano dvaro prie Klaipėdos inspektoriui, surinkimų vadovui ir Moravijos Bažnyčios sekėjui Wilhelmui Andrėjui Rheniui (Wilhelm Andreas Rhenius, 1753–1833). Nustatyta, kad misijoms aukojo religinio surinkimininkų sąjūdžio dalyviai, mokytojai. Tarp aukotojų buvo ir Kalninkų kunigas Natanelis Frydrichas Ostermejeris.

Misijos buvo remiamos taip pat iš gauto pelno pardavus periodinius leidinius ir knygas. Iš dalies tam tikslui Prūsijos Lietuvoje buvo leidžiamas lietuviškas periodinis leidinys *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Ʒydu ir Pagonu* (nuo 1832 m., redaktorius Johanas Ferdinandas Kelkis). Redaktorius rūpinosi misijų įvaizdžiu ir prestižu, skaidriu finansavimu ir gera misionierių reputacija. Leidinyje buvo publikuojama misionierių korespondencija, kurioje būdavo aprašomi veiklos rezultatai, supažindinama su socialiniais ir švietimo pokyčiais tose žemėse, kur būdavo paskirti misionieriai.

Misijas propagavo ir paramos rinkimo agitacijose dalyvavo evangelikų liuteronų kunigas Frydrichas Kuršaitis, būsimas Karaliaučiaus universiteto profesorius, lietuvių kalbos gramatikos autorius. Jis į lietuvių kalbą išvertė Ernsto Friedricho Ballo pamokslą *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrcʒeis ir perlèngwą iβrądo*

(Karaliaučius, 1843), kurį pardavus lėšas planuota nukreipti misijų ir blaivybės draugijoms remti. Kuršaitis vertimo darbus atliko dar prieš tapdamas Karaliaučiaus misijų draugijos nariu.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Apie Suſidraugawojimą 1832: Apie Suſidraugawojimą ant Ewangẽliôs Praplátinimą Karalauczuje. – *Nuſidáwim{ai} apie Ewangẽliôs Praſiplátinimą tarp Ʒydû ir Pagonû*, Nr. 9, September, 135–142.

Barasa Darius 2018: Karaliaučiaus konsistorijos ataskaita apie Karaliaučiaus ir Gumbinės apygardose už Bažnyčios ribų veikusias religines draugijas (1823). – *Senoji Lietuvos literatūra. Pietizmo idėjos ir surinkimininkų raštija Prūsijos Lietuvoje* 46, 253–319.

BržA III – Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos, biobibliografijos* 3. *XIX amžius*, Čikaga: JAV kultūros fondas, 1965; Vilnius: Sietynas, 1990.

Eingegangene Geſchenke 1851: Eingegangene Geſchenke. – *Berichte der Rheiniſchen Miſſionsgeſellſchaft* 14, 224.

Frykenberg Robert E. 1986: Modern Education in South India, 1784–1854: Its Roots and Its Role as a Vehicle of Integration under Company Raj. – *The American Historical Review* 91(1), 37–65. Prieiga internete: https://doi.org/10.2307/1867234.

Gaigalaitis Vilius 1905: *Ewangeliſzki Surinkimai Lietuwoje. Iſztyrinėjimai apie jû Pradʒią, Augimą bey dabartinį Buwį*, sutaiſė Kunigas Dr. W. Gaigalatis, Priekulė.

Gensichen Hans W. 1999: Rhenius, Carl Theophilus Ewald. *Biographical Dictionary of Christian Missions*, ed. by G. H. Anderson, Grand Rapids, Michigan; Cambridge, U. K.: William B. Eerdmans Publishing Company, 565–566.

Gromat[a] Paſuntinio Rēniaus 1832: Gromat[a] Paſuntinio Rēniaus iſz Oſtindiôs [1831-06-13]. – *Nuſidáwim{ai} apie Ewangẽliôs Praſiplátinimą tarp Ʒydû ir Pagonû*, Nr. 6, Iunius, 89–95.

Iſz Berlyno 1844: Iſz Berlyno. – *Nuſidáwimai apie Ewangẽliôs Praplátinimą tàrp Ʒydû ir Pagonû*, Nr. 2, 30–32.

Iſz Eyrópôs 1854: Iſz Eyrópôs. – *Nuſidáwimai apie Ewangẽliôs Praplátinimą tàrp Ʒydû ir Pagonû*, Nr. 1, 11–16.

Juška Albertas 2000: Bakmaniškiai, Baksėdžiai, Pãupis. – *Mažosios Lietuvos enciklopedija* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 115.

Kloes Andrew A. 2016: *'Awakening movement' in early nineteenth-century German: the making of a modern and ortodox Protestantism*: daktaro disertacija, Edinburgas: Edinburgo universitetas.

Kaunas Domas 1991: *Lietuvių periodikos pirmtakas*, Vilnius: Lietuvių knygos draugija; Martyno Mažvydo fondas.

Kaunas Domas 1996: *Mažosios Lietuvos knyga: lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos.

[Knapp Georg Christian] 1821: *Neuere Geſchichte der Evangeliſchen Miſſions-Anſtalten zu Bekehrung der Heiden in Oſtindien, aus den eigenhändigen Aufſätzen und Briefen der Miſſionarien*, hrsg. von D. G. Ch. Knapp, [...]. Siebzigſtes Stück, Halle: Verlag des Waiſenhauſes.

Kurßátis Fridrikis 1843: [Prakalba]. *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrczeis ir perlèngwą ißrądo. Mißia Miriuſiujû Szwentēje wókißkay laikyta Kùnigo E. F. Ball*, kurę lietùwißką Kàlbą ißwerte Fridrikis Kurßátis, Kunigû Urēdo ißmokitas, Lietùwininkams Karaliáuczíuje Źôdi apſákąſis. [...], Karaliáuczíuje: Szùlco Knygdrukkawónēje, [I]–IV.

LBP – *Lietuvos bibliografija, Serija A. Knygos lietuvių kalba 1, 1547–1861. Papildymai*, Vilnius: Mintis, 1990.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20 (1941–2002), red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas.

Pakájus t'eſſie ſu jummis 1832: Pakájus t'eſſie ſu jummis [...]. – *Nuſidawimai apie Ewangelios Praſiplatinima tarp Żydu ir Pagonu*, Nr. 1, Ianuar, [1]–8.

Penkioliktaſſis kas Metą důdams 1838: Penkioliktaſſis kas Metą důdams Apſiſakimas ant Ewangeliôs Praplátinimo Karaláuczuje Suſidraugawojuſujû, kaip ſu jû Draugyſte bey tôs Draugyſtês Darbu déſtiſi. – *Nuſidáwimai apie Ewangeliôs Praſiplatinimą tarp Źydû ir Pagonû*, Nr. 1, 2–16.

Pėteraitis, Anusis 1948: *Surinkimai Prūsų Lietuvoj*, Lietuvių evangelikų liuteronų vyr. bažnyčios taryba, įvado žodį parašė ir spaudai parengė M. Kavolis.

[Skelbimas] 1843: [Skelbimas]. – *Nuſidáwimai apie Ewangēliôs Praplátinimą tarp Źydû ir Pagonû*, Nr. 3, 48.

Strungytė-Liugienė 2021: Wilhelmo Andrėjaus Rheniaus (1753–1833) šviečiamoji veikla Klaipėdoje ir pirmieji lietuviški anglų religinės literatūros vertimai. – *Knygotyra* 76, 93–113. Prieiga internete: https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2021.76.77.

Strungytė-Liugienė Inga 2021a: Wilhelmo Andrėjaus Rheniaus laiškai (1818) iš Bachmano dvaro prie Klaipėdos Religinių raštų draugijai Londone. – *Knygotyra* 76, 294–302. Prieiga internete: https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2021.76.84.

[Suvestinė] 1832-03: [Suvestinė]. – *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Ʒydu ir Pagonu*, Nr. 3, Märʒ, {48}.

[Suvestinė] 1832-04: [Suvestinė]. – *Nufidáwimai apie Ewangẽliôs Prafiplátinimą tarp Ʒ́ydû ir Pagonû*, Nr. 4, April, 64.

Taigi jau pradedu! 1832: Taigi jau pradedu! – *Nufidáwim{ai} apie Ewangẽliôs Prafiplátinimą tarp Ʒ́ydû ir Pagonû*, Nr. 1, Ianuar, 8–15.

[Weiss Georg B.] 1847: Liáupſinkint Pôną Diewą wiſi Pagônai [...]. – *Nufidáwimai apie Ewangẽliôs Praplátinimą tarp Ʒ́ydû ir Pagônû*, Nr. 2, 19–40.

Zembrickis Johanas 2011: *Klaipėdos apskrities istorija* 3, vertė R. Adomavičius, Klaipėda: Libra Memelensis.

The Support for Protestant Missions in Prussian Lithuania in the First Half of the 19th Century: The Role of Private Initiatives and the Press

SUMMARY

This article aims at revealing the experience of supporting protestant missions in Prussian Lithuania in the first half of the 19th century. The paper focuses on the forms of support that circulated on the private initiative of laypeople. Lithuanian periodical press and books published in Prussian Lithuania also served as a means of gathering funds. The article seeks to find out when the collection of financial support for missions began in the Lithuanian protestant community and what source this support came from.

It has been determined that donations for missions had been collected in Prussian Lithuania before the Königsberg Missionary Society was established (1822). In 1820–1821, Halle Mission received substantial support from Lithuanian residents of Prussian Lithuania, participants of the religious awakening movement (Lith. *surinkimai*), which grew in strength throughout the 3rd decade of the century, and teachers (Lith. *šulmistrai*). Donations were collected by inspector of Bachmann Manor near Klaipėda (the former Memel), member of the Moravian Church Wilhelm Andreas Rhenius (1753–1833) who acted as an intermediary

between Lithuanians and Halle Missions. The early donations made by Lithuanian residents were directed to southeast India, Madras (currently Chennai) to support the activity of German missionary Karl Gottlieb Ewald Rhenius (1790–1838).

Another form of mission support was the sale of missionary press. Partly for this purpose, Lithuanian periodical publication *Nufidawimai apie Ewangelios Prafiplatinima tarp Ʒydu ir Pagonu* was published (from 1832, editor Johann Ferdinand Kelch) in Prussian Lithuania. Local Evangelical Lutheran priests propagated the missions and participated in the collection of donations; among them was priest Friedrich Kurschat (*Frydrichas Kuršaitis*, 1806–1884), the future professor of theology at the University of Königsberg and author of the Lithuanian grammar. Kurschat translated the sermon *Tēkel, tai yr: Swēre tawę Swàrcʒeis ir perlèngwą iβrądo* by Lutheran priest Ernst Friedrich Ball (published in Königsberg in 1843), and the funds received from its sales were to be directed for missionary and temperance societies.

On balance, it should be noted that the model of mission support was designed to reduce the state's burden. The financial burden was shared between prosperous or well-off religious residents of the Kingdom of Prussia. On the other hand, the publications advocated that the duty of spreading Christianity in non-Christian countries, supporting the poor and their education had to be taken on not only by the king and priests but also by the common Lithuanian residents of the Prussian province. A person who donated for missions had to understand that the support for missions was not a local event but a phenomenon encompassing Europe and other countries of the world united by Christianity and Christian values. Each contributing person served a common cause of the world's protestants. A contributing person could feel that he or she was not lonely but rather formed a part of a large communities of Christians who supported, contributed to, and approved the idea of Christianization.

Įteikta 2022 m. spalio 25 d.

INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
inga.strungyte@lki.lt